

B Middeleeuwse
ORDUURKUNST
uit de Nederlanden

W BOOKS

museum Catharijneconvent

MIDDELEEUWSE BORDUURKUNST
UIT DE NEDERLANDEN

Middeleeuwse ORDUURKUNST uit de Nederlanden

REDACTIE

Micha Leeftang

Kees van Schooten

MET BIJDAGEN VAN

Richard de Beer

Henri Defoer

Annabel Dijkema

Esther van Duijn

Emmy de Groot

Bram van den Hoven van Genderen

Micha Leeftang

Aleth Lorne

René Lugtigheid

Ulrike Müllners

Lieke Smits

Casper Staal

Museum Catharijneconvent, Utrecht

WBOOKS, Zwolle

INHOUD

VOORWOORD	7	Marieke van Schijndel <i>directeur Museum Catharijneconvent</i>
INLEIDING	8	Micha Leeftang <i>conservator Middeleeuwen, Museum Catharijneconvent</i> Henri Defoer <i>oud-directeur Museum Catharijneconvent</i>
ESSAYS	14	KUNSTHISTORISCH ONDERZOEK
	15	1 Gewaden op papier. Kerkelijke textilia in Utrechtse archiefstukken <i>Bram van den Hoven van Genderen</i>
	25	2 Kleuren in de kerk <i>Casper Staal</i>
	33	3 Borduurkunst naar ontwerpen van Noord-Nederlandse schilders <i>Henri Defoer</i>
	50	TECHNIEK EN RESTAURATIE
	51	4 Onder de loep genomen. Technieken van het middeleeuws goudborduurwerk <i>Ulrike Müllners</i>
	65	5 Verscholen onder gouddraad en zijde. Onderzoek naar de ondertekening op laatmiddeleeuwse borduurkunst <i>Micha Leeftang</i>
	71	6 'Met zuivere zijde en katoen.' De rol van het middeleeuwse liturgische gewaad in de professionalisering van textielrestauratie <i>Emmy de Groot en René Lugtigheid</i>
	87	7 Illusie in verf. De schildertechniek van fluwelen goudbrokaten stoffen op Noord-Nederlandse schilderijen uit de vijftiende en zestiende eeuw <i>Esther van Duijn</i>
	95	8 Borduurwerkers en beeldhouwers in de Nederlanden en het Rijnland in de late Middeleeuwen <i>Aleth Lorne</i>
	104	COLLECTIEVORMING
	105	9 Laatmiddeleeuwse paramenten in oudkatholiek bezit <i>Richard de Beer</i>
	115	10 Middeleeuwse gewaden in Museum Catharijneconvent, Utrecht. Het ontstaan van een verzameling <i>Casper Staal</i>
	122	Noten
CATALOGUS	130	 Het laatmiddeleeuwse altaar
	140	 De vroegste paramenten en stoffragmenten
	154	 <i>Kölner Borte</i> en Nederrijnse gewaden
	165	 Techniek
	168	 Noordelijke Nederlanden
	194	 Utrecht
	215	 Naar ontwerp van de Meester van Alkmaar en Jacob Cornelisz
	241	 Zuidelijke Nederlanden
	254	Woordenlijst
	256	Personenregister
	258	Bibliografie
	268	Fotoverantwoording
	269	Dankwoord
	270	Over de auteurs
	271	Bruikleengevers
	272	Colofon

VOORWOORD

Museum Catharijneconvent bezit een van de belangrijkste collecties laatmiddeleeuwse kerkgewaden, ofwel paramenten, ter wereld. Een goed bewaard geheim, want slechts weinigen zijn bekend met deze verzameling en de pracht en praal die de objecten vertegenwoordigen. Eeuwenlang zijn de gewaden gedragen en vormden ze een onmisbaar onderdeel van de liturgie. Nu worden de middeleeuwse gewaden niet meer beschouwd als gebruiksobjecten, maar zijn het museumstukken. Dat is begrijpelijk, want het zijn prachtige kunstwerken van de allerhoogste artistieke kwaliteit. Bij het grote publiek moge het een onbekend gegeven zijn, maar paramenten waren kostbaarder dan gebeeldhouwde of geschilderde altaarstukken. Ze behoorden tot het meest waardevolle bezit van kerken en kloosters. Met recht dus dat de tentoonstelling de titel *Het geheim van de Middeleeuwen in gouddraad en zijde* heeft meekregen.

Onbekend maakt zeker niet onbemind. De afgelopen jaren hebben verschillende medewerkers van het museum zich ingezet om uit de bijzondere verzameling kerkelijke textilia een selectie te maken voor de tentoonstelling. In 1987 stond de collectie centraal in de expositie *Schilderen met gouddraad en zijde*. Nu, bijna dertig jaar later, vinden we het de hoogste tijd om onze textielcollectie opnieuw voor het voetlicht te brengen.

Bij de voorbereidingen van de expositie en publicatie werd de initiatiefnemer Micha Leeftang, conservator Middeleeuwen van Museum Catharijneconvent, bijgestaan door Henri Defoer en Casper Staal, respectievelijk oud-directeur en voormalig conservator van Museum Catharijneconvent. Hun grote kennis op het gebied van de middeleeuwse kunst en liturgie was onmisbaar bij het ontwikkelen van het tentoonstellingsconcept en de realisatie van deze publicatie.

Grote tentoonstellingen en bijbehorende publicaties kunnen niet worden gerealiseerd zonder de steun van externe partijen. Wij zijn alle sponsors van zowel het boek als de expositie zeer dankbaar.

De tentoonstelling omvat meer dan tachtig objecten. Ruim de helft van de voorwerpen komt uit het bezit van Museum Catharijneconvent. Voor de overige stukken hebben we een beroep gedaan op binnenlandse en buitenlandse bruikleengevers. Wij danken alle bruikleengevers voor hun medewerking. De oudkatholieke Kerk danken wij in het

bijzonder voor de genereuze bruikleen van maar liefst dertien gewaden en twee koorkapschilden. Museum Catharijneconvents conservator oud-katholieke kunst van de afdeling Erfgoed in Kerken en Kloosters, Richard de Beer, heeft hierbij een grote rol gespeeld. Zijn enthousiasme, inhoudelijke advies en bijdragen aan deze publicatie zijn van grote waarde geweest.

Een bijzonder woord van dank gaat uit naar Micha Leeftang, hierboven reeds genoemd, en Kees van Schooten, bibliothecaris en beeldredacteur van Museum Catharijneconvent. Met enthousiasme, grote inzet en kennis van zaken onderhielden zij de contacten met de auteurs en uitgever en verzorgden zij de redactie en coördinatie van de voorliggende publicatie. Tot slot een woord van dank aan Johan de Bruijn van WBOOKS en vormgever Miriam Schlick: alle lof voor de bijzonder plezierige samenwerking bij de realisatie van deze uitzonderlijke uitgave.

Marieke van Schijndel

Directeur Museum Catharijneconvent, Utrecht

Gregoriusmis, Meester van het Altaar te Aken, ca. 1500. Utrecht, Museum Catharijneconvent, RMCC s6 (detail).

Vestis virum facit
Kleren maken de man

Desiderius Erasmus
Rotterdam, 1469-Bazel 1536¹

Met deze uitdrukking benadrukt de humanist Erasmus het belang van de juiste kleding. Liturgische gewaden, ook wel paramenten genoemd, maken een vast onderdeel uit van de katholieke eredienst. In de Middeleeuwen, maar ook in de eeuwen daarna, dragen priesters, bisschoppen en kardinalen tijdens de mis speciale gewaden. Deze gewaden zijn zeer waardevol, zowel als gevolg van het gebruikte materiaal en de gemaakte arbeidskosten als vanwege de artistieke kwaliteit. De misgewaden vormden een eerbetoon aan God, gaven de voorganger aanzien, maar ook raakten de gelovigen erdoor geïmponeerd. Kosten noch moeite werden immers gespaard.

In de late Middeleeuwen zijn de meeste paramenten uit de Nederlanden gemaakt van fluwelen goudbrokaten stoffen, die werden geïmporteerd uit Italië en voorzien van borduurwerk vervaardigd door gespecialiseerde vakmensen uit de Nederlanden. De ontwerpen voor deze geborduurde applicaties, uitgevoerd met gouddraad en veelkleurige zijde, zijn onder meer van de Meester van Alkmaar (werkzaam ca. 1490-1510) en Jacob Cornelisz van Oostsanen (ca. 1475-1533). De borduurwerkers, ook wel *acupictores* ofwel 'schilders met naald' genoemd, werkten een volle week aan een heiligenafbeelding van circa tien centimeter hoog.² Op een liturgisch gewaad zijn doorgaans een groot aantal geborduurde taferelen en geborduurde heiligen in nissen aangebracht. Het vervaardigen van een dergelijk gewaad was zeer arbeidsintensief en de resultaten geven blijk van ambachtelijke perfectie.

Archiefdocumenten met inventarissen van kerken en kloosters noemen vaak als eerste de aanwezige paramenten, dus vóór de schilderijen, beelden en het edelsmeedwerk. Textilia behoren immers tot het kostbaarste bezit. De kosten van een koorkap, dalmatiek of kazuifel waren hoger dan van een geschilderd altaarstuk. Op basis van de verwerkte wapenschilden en archiefdocumenten kan worden vastgesteld dat het de allerrijksten waren die gewaden schonken aan de kerk.

In tegenstelling tot de middeleeuwse beeldhouwkunst, waarover in 2012 in Museum Catha-

rijneconvent en het Suermondt-Ludwig-Museum in Aken een tentoonstelling werd georganiseerd, zijn kerkelijke gewaden juist met dank aan de beeldenstormen goed overgeleverd.³ De gewaden konden eenvoudig worden ondergebracht bij katholieken thuis. Ook de zeventiende-eeuwse schilder Abraham Bloemaert (1566-1651) had mogelijk paramenten in bewaring, die hij gebruikte als voorbeeld voor zijn schilderwerk. In landen die overwegend katholiek bleven, waren de middeleeuwse gewaden volop in gebruik, met als gevolg dat ze versleten en uit de mode raakten. Zo zijn veel kerkgewaden op den duur vergaan of weggegooid. De paramenten in de Nederlanden werden gekoesterd door katholieken en oudkatholieken, waardoor ze in relatief goede staat bleven en hun waarde behielden.

DE VERSCHILLENDE LITURGISCHE GEWADEN EN HUN KENMERKEN

Zoals gezegd draagt de priester tijdens de misviering speciale misgewaden. Zijn kleding bestaat uit de volgende paramenten. Eerst worden de schouders bedekt met een witte linnen doek, de amict. Daaroverheen draagt hij de albe, een wit linnen gewaad dat wordt opgeschord met een koord, de singel. Over zijn linkerpols heeft hij een manipel en om zijn hals een lange smalle stola, die voor de borst wordt gekruist. Als bovenkleed draagt hij een kazuifel, een mouwloos gewaad, dat aan de zijkan-ten openvalt en aan de hals een opening heeft om het hoofd door te steken. Stola, manipel en kazuifel zijn niet van wit linnen, maar gekleurd en gemaakt uit een zwaardere stof, doorgaans zijde, fluweel of goudbrokaat.

De priester wordt bij een plechtige mis geassisteerd door een diaken en een subdiaken. De diaken draagt als bovenkleed een dalmatiek, de subdiaken een tuniek. Net als het kazuifel zijn deze gewaden open aan de zijkan-ten, maar zij hebben wel korte mouwtjes. De dalmatiek en tuniek zijn in vorm niet van elkaar te onderscheiden. Beide worden in inventarissen en beschrijvingen zowel dalmatiek als tuniek genoemd of ook wel aangeduid als 'dienrokken'.⁴ Bij andere plechtigheden dan de heilige mis draagt de priester een koorkap of pluviale. Net als het kazuifel zijn ook de dalmatieken en de koorkap doorgaans gemaakt van zijde, fluweel of goudbrokaat.

De kleur van de gewaden lag vast in liturgische voorschriften en was afhankelijk van de aard en

rangorde van de kerkelijke feestdag. Na het Concilie van Trente (1545-1563) gold voor de Kerk een nage-noeg uniforme kleurencanon, maar voor die tijd kon deze van diocees tot diocees en zelfs van kerk tot kerk verschillen.⁵

Koorkap, kazuifel en dalmatiek waren voorzien van sierstroken of aurifriezen. In de late Middeleeuwen bestonden ze bij de minder kostbare paramenten uit eenvoudige gewezen sierstroken, doorgaans van Keulse makelij en daarom *kölner Borte* genoemd (zie cat. 18-26). Tijdens de liturgie op hoogtijdagen droegen de priesters en zijn assistenten kostbaarder gewaden, gemaakt van Italiaans goudbrokaat, geschoren fluweel met ingeweven patronen van gouddraad. Zij waren versierd met geborduurde aurifriezen van zijde en gouddraad. Gouddraad bestaat uit een zijden kern waaromheen een verguld zilveren serpentine werd gewikkeld. Daarnaast was er een eenvoudiger soort gouddraad, waarbij om een zijden kern een serpentine van vergulde darmhuid is gewikkeld, het zogenaamde membraangoud.

Elk soort gewaad heeft zijn eigen typerende decoratiepatroon. Dalmatieken zijn aan voor- en achterzijde versierd met twee smalle, verticale stroken, de aurifriezen. Deze zijn onderling door twee kleine horizontale banden verbonden. De koorkap heeft aan de voorkant twee brede verticale aurifriezen en op de rugzijde een zogenaamd koor-kapschild of *clipeus*. Bij het kazuifel hebben de aurifriezen aan voor- en achterzijde de vorm van een gaffelkruis, een kruis met schuin omhooglopende armen. Omstreeks 1500 werd dit kruis in sommige streken verdrongen door een Latijns kruis op de rugzijde en een verticale balk op de voorzijde. In Holland en Utrecht wist het gaffelkruis zich tot in de tweede helft van de zestiende eeuw te handhaven. Wel trad er een vormverandering op. De kruisbalken werden steeds breder en de dwarsbalken zetten hoger aan, waardoor de ruimten tussen de opgaande dwarsbalken en de verticale balk steeds kleiner werden en tenslotte dichtslidden.

Op de smalle aurifriezen van de dalmatieken maar ook op de bredere van de koorkappen zijn doorgaans heiligen afgebeeld. De koorkapschilden en gaffelkruisen tonen meestal taferelen uit het leven van Christus of Maria en soms heiligeschiedenissen.

INDELING VAN HET BOEK

De essays in dit boek zijn ondergebracht in drie delen. In het eerste deel staat het archivalische en (kunst)historische onderzoek centraal. Archiefonderzoek verricht door Bram van den Hoven van Genderen geeft inzicht in de context waarin de paramenten ontstonden en biedt informatie over de productiekosten en waarde van de stukken. Casper Staals bijdrage 'Kleuren in de kerk' geeft aan de hand van oude geschreven bronnen een overzicht van het gebruik van de liturgische gewaden. De paramenten worden in hun (katholieke) context geplaatst. Het artikel behandelt de kleurencanon van paus Innocentius III (1198-1216) tot aan het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Henri Defoer beschrijft de stilistische ontwikkeling van de borduurwerken uit de Nederlanden en laat zien hoe schilders betrokken waren bij het ontstaan van paramenten.

Het tweede deel bevat vijf kortere bijdrages over vervaardigingstechniek en restauratie. Ulrike Müllners geeft een overzicht van de laatmiddeleeuwse borduurtechnieken. Door het maken van reconstructies naar originele borduurfragmenten, heeft zij veel inzicht verworven in de ambachtelijke werkmethoden. Micha Leeftang gaat dieper in op de tekeningen die ter voorbereiding op de linnen basisstof werden aangebracht voordat de borduurwerker aan de slag ging. Emmy de Groot en René Lugtigheid geven een overzicht van de wijze waarop in verleden en heden werd en wordt omgegaan met middeleeuwse paramenten. Het denken over conserveren en restaureren van kerkgewaden is in de loop der tijd sterk veranderd en wordt inzichtelijk gemaakt aan de hand van enkele gewaden uit de collectie van Museum Catharijneconvent in Utrecht. De laatste twee bijdragen van het tweede gedeelte zijn geschreven door schilderijenrestaurator Esther van Duijn en beeldenrestaurator Aleth Lorne, die beiden vanuit hun discipline beschrijven hoe kunstenaars stoffen en gewaden uitbeelden en suggereren. In deze bijdragen wordt duidelijk hoe de verschillende kunstvormen aan elkaar gerelateerd zijn.

Het derde gedeelte van de essays behandelt de collectievorming ofwel verzamelgeschiedenis. Hoe zijn de gewaden verzameld en wanneer? Richard de Beer heeft archiefonderzoek verricht naar de herkomst van de paramenten in oudkatholieke kerken. Hij heeft veel nieuwe gegevens

ontdekt. Casper Staal gaat in op de bredere context van het verzamelen van middeleeuwse kerkelijke gewaden. Hij belicht de relatie tussen de verzamelingen van Museum Catharijneconvent en de Keulse bisschoppelijke collecties.

In het catalogusgedeelte van dit boek worden ruim tachtig stukken afzonderlijk beschreven. Per object wordt ingegaan op de herkomst, voorstelling en stilistische kenmerken. Ook wordt een overzicht gegeven van de literatuur en een korte beschrijving van de techniek.

Het is onze verwachting dat deze publicatie als kunsthistorisch handboek op het gebied van kerkelijke kleding zal functioneren en wij hopen dat de tentoonstelling de bezoekers bewust zal maken van het grote cultuurhistorische en artistieke belang van ons religieus erfgoed en de laatmiddeleeuwse borduurkunst uit de Nederlanden.

Micha Leeflang,
conservator Middeleeuwen
Museum Catharijneconvent, Utrecht

Henri Defoer,
oud-directeur Museum Catharijneconvent, Utrecht

Gregoriusmis, omgeving
Jacob Cornelisz van Oost-
sanen, begin 16e eeuw.
Antwerpen, Maagdenhuis-
museum, A.0022

Essays

KUNSTHISTORISCH
ONDERZOEK

GEWADEN OP PAPIER

Kerkelijke textilia in Utrechtse archiefstukken

☞ *Bram van den Hoven van Genderen*

INLEIDING

Enkele onaanzienlijke lappen stof behoren tot de oudste relictten, die getuigen van de komst van het christendom naar de Noordelijke Nederlanden. Bij zijn wijding tot aartsbisschop in de Sint-Pieterskerk in Rome (695) kreeg Willibrord niet alleen 'de bisschoppelijke gewaden' uitgereikt door de paus, maar ook 'alles wat hij wilde hebben of waarom hij gevraagd had aan relieken van heiligen of kerkelijke zaken'.¹ Waarschijnlijk hebben delen van gewaden die aan Jezus en Maria werden toegeschreven, deel uitgemaakt van de schat die Willibrord uit Rome naar het noorden meenam. Samen met de relieken van heiligen kwamen deze uiteindelijk terecht in de kerk schatten van de Dom en van het kapittel van Oudmunster in Utrecht en van het Sint-Maartenskapittel in Emmerik, drie van de oudste kerkgemeenschappen uit het bisdom Utrecht (afb. 1.1).

We mogen verwachten dat in deze vooraanstaande kerkgemeenschappen de geestelijken die de mis opdroegen of in de dienst voorgingen al vroeg gekleed waren in formele, fraaie gewaden. Daarvan is echter niets bewaard gebleven of opgetekend. De oudste schriftelijke Utrechtse getuigenis komt uit het heiligenleven van bisschop Frederik van Utrecht, geschreven rond 1020. Hierin wordt melding gemaakt van een man (misschien de koster) die zich ten tijde van bisschop Balderik (917-975) schandelijk gedroeg door het 'kleed waarin dagelijks de mis werd gevierd' te gebruiken om 's nachts onder te slapen in de crypte van de kerk. Drie heilige Utrechtse bisschoppen in vol bisschopsgewaad gaven hem, in een visioen, ervan

langs voor zijn misbruik van de 'heilige gewaden' en de sacrale ruimte.²

We zien in deze eerbied voor het sacrale iets terug van een van de belangrijkste denkwijzen uit de laatantieke en middeleeuwse kerk. Omdat tijdens het misoffer Christus aanwezig was, de aardse liturgie bovendien gezien werd als een afspiegeling van de hemelse lofprijzing door de engelen en de kerk gezien werd als het Huis van God, lag het voor de hand om in het kerkgebouw en in de aankleding van de liturgie deze formidabele status terug te laten komen. Dit is de centrale gedachte achter het rijkelijk versieren van het kerkgebouw en de fraaie aankleding van de liturgie. Met Rome en belangrijke Karolingische kerken als voorbeeld werd de erediens rijk uitgevoerd en de kerk kostelijk versierd.

Het oudste Utrechtse voorbeeld hiervan stamt van bisschop Bernold (1026-1054). Op het schutblad voor in het pericopenboek dat door de

< **Blad beschreven perkament onder een aurifries van een dalmatiek, Amsterdam, ca. 1525-1535.** Utrecht, Museum Catharijneconvent, ABM t2093d

1.1
Detail van het relik van het kleeed des Heren met ruitvormig patroon en drie geel-groen geborduurde ovalen, Koptisch?, 7e eeuw. Utrecht, Museum Catharijneconvent, OKM st81

COLOFON

Publicatie ter gelegenheid van de tentoonstelling *Het geheim van de Middeleeuwen in gouddraad en zijde*, van 10 april tot en met 16 augustus 2015 te zien in Museum Catharijneconvent in Utrecht.

CATALOGUS

CONCEPT

Micha Leeftang

ESSAYS

Richard de Beer, Henri Defoer, Esther van Duijn, Emmy de Groot, Bram van den Hoven van Genderen, Micha Leeftang, Aleth Lorne, René Lugtigheid, Ulrike Müllners, Lieke Smits, Casper Staal

CATALOGUSTEKSTEN

Gerrit Barbé, Richard de Beer, Annabel Dijkema, Micha Leeftang, Lieke Smits, Lonneke Visser, Margreet Wolters

REDACTIE EN COÖRDINATIE

Micha Leeftang en Kees van Schooten
Museum Catharijneconvent, Utrecht

VERTALING

Hoofdstuk 8 van Frans naar Nederlands:
Judith Wesselingh

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle i.s.m. Museum
Catharijneconvent, Utrecht

VORMGEVING

Miriam Schlick, Amsterdam

TENTOONSTELLING

CONCEPT

Micha Leeftang i.s.m. Henri Defoer
en Casper Staal

CONSERVATOR

Micha Leeftang
Museum Catharijneconvent, Utrecht

EDUCATIE

Paula Hertogh
Museum Catharijneconvent, Utrecht

PROJECTLEIDING

Ronnie Weijers
Museum Catharijneconvent, Utrecht

MARKETING

Rosa van der Wielen en Douwe Wigersma
Museum Catharijneconvent, Utrecht

VORMGEVING

Theo Tienhooven, Utrecht

Omslagfoto vz: Agatha, detail van cat. 70,
BMH t5788e

Omslagfoto vz binnenflap: Adrianus,
cat. 38, ABM t2194.76

Omslagfoto kz: cat. 67, ABM t2093c

Foto binnenkant voor: detail van cat. 42
Foto binnenkant achter: detail van cat. 75,
ABM t2071i

Foto bij titelpagina: cat. 48b, OKM t90b

Foto p. 4: detail van cat. 46

Foto p. 12: detail van cat. 70, BMH t5788a

Foto p. 128: detail van cat. 57, ABM t2077

Informatie over WBOOKS is te
vinden op: **www.wbooks.com**

Informatie over Museum
Catharijneconvent is te vinden op:
www.catharijneconvent.nl

© 2015 WBOOKS, Zwolle

© 2015 Museum Catharijneconvent,
Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit
deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand, of openbaar gemaakt,
in enige vorm of op enige wijze, hetzij
elektronisch, mechanisch, door foto-
kopieën, opnamen of op enige andere
wijze, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de
rechten met betrekking tot de illustraties
volgens de wettelijke bepalingen te
regelen. Degenen die desondanks menen
zekere rechten te kunnen doen gelden,
kunnen zich alsnog tot de uitgever
wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars
aangesloten bij een CISAC-organisatie is
het auteursrecht geregeld met Pictoright
te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2015.

ISBN 978 94 625 8080 0

NUR 655, 646

MIDDELEEUWSE BORDUURKUNST UIT DE NEDERLANDEN

Dit rijk geïllustreerde standaardwerk over laatmiddeleeuwse kerkgewaden uit de Nederlanden geeft inzicht in een vrijwel onbekend aspect van de (kunst)geschiedenis: de middeleeuwse borduurkunst. Liturgische gewaden, ofwel paramenten, zijn in de Middeleeuwen bijzonder waardevol, zowel als gevolg van het gebruikte materiaal en de gemaakte arbeidskosten als vanwege de artistieke kwaliteit. Priesters, bisschoppen en kardinalen dragen de gewaden tijdens de katholieke eredienst. De kostbare gewaden vormden een eerbetoon aan God. Bovendien raakten de gelovigen erdoor geïmponeerd. Kosten noch moeite werden immers gespaard.

De meeste paramenten zijn gemaakt van fluwelen goudbrokaat, dat werd geïmporteerd uit Italië en voorzien van geborduurde applicaties met gouddraad en zijde door gespecialiseerde vakmensen uit de Nederlanden. De ontwerpen voor de borduurwerken zijn van onder anderen de Meester van Alkmaar (werkzaam ca. 1490-1510) en Jacob Cornelisz van Oostsanen (ca. 1475-1533).

In dit boek worden het gebruik en de context van laatmiddeleeuwse paramenten uiteengezet. Borduurtechnieken, aspecten van conservering en restauratie en de verzamelgeschiedenis van laatmiddeleeuws kerkelijke textiel komen uitgebreid aan bod. De relatie tussen ontwerpers en borduurwerkers en de wederzijdse beïnvloeding van borduurwerkers, beeldhouwers en schilders worden overtuigend in beeld gebracht.